

Dominik KARCZMARZYK

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

ORCID: 0000-0001-8004-2697

WSPÓŁCZESNE ROZUMIENIE WOJEN ZASTĘPCZYCH

MODERN UNDERSTANDING OF PROXY WARS

Abstract:

Advances in the field of military action strategy create the need to reexamine the definition of proxy war. Contemporary researchers are attempting to systematize knowledge on the subject, including those related to the development of a definition of proxy war that corresponds to the contemporary realities of military action. However, there is no consensus among researchers on what characterizes it. It is often equated with indirect action, political intervention, or hybrid warfare. This article aims to organize this knowledge. The subject of the research is the definition of proxy war in the context of its understanding in contemporary scientific discourse. The main problem, determining the research conducted, is to answer the question: what is the contemporary understanding of proxy wars? In order to solve the above research problem, the author undertook an analysis of the existing definitions, focusing on the elements that characterize them, such as: the objectives of using proxy war strategies, the elements determining its occurrence, or the number of parties determining the occurrence of this type of conflict. Due to the existence of many definitions of proxy war, related to each other in content, it was necessary to make a selection, the main criterion of which was the impact of these definitions on the scientific discourse.

Keywords: war, proxy war, hybrid warfare, indirect action, art of war, strategy of warfare.

Wprowadzenie

Wojna zastępcza jest rodzajem konfliktu zbrojnego, który we współczesnym świecie pełni funkcję skutecznego instrumentu polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Służy państwom do poszerzania swoich wpływów na arenie międzynarodowej, jednocześnie ograniczając konsekwencje prawne i polityczne związane z tradycyjnie rozumianą wojną. Sam termin nie jest jednak nowy. Pojawienie się wojny zastępczej jest wynikiem ewolucji strategii prowadzenia działań wojennych. Okres do zakończenia II wojny światowej charakteryzował się klasycznym postrzeganiem konfliktów zbrojnych, w których państwa za pomocą konwencjonalnych sił militarnych dokonywały natarcia w celu uzyskania korzyści terytorialnych kosztem drugiego państwa. Okres

zimnowojennej rywalizacji mocarstw, naznaczony powszechnymi obawami użycia broni jądrowej, charakteryzował się znaczącymi zmianami w prowadzeniu działań militarnych. To właśnie wówczas badacze zaczęli dostrzegać potrzebę konceptualizacji pojęcia wojny zastępczej, jako specyficznego, odrębnego od klasycznych definicji wojny, rodzaju prowadzenia działań zbrojnych. Rozpad Związku Radzieckiego zakończył zimnowojenny wyścig zbrojeń oraz ustanowił jednobiegunowy porządek międzynarodowy z pozycją Stanów Zjednoczonych Ameryki w roli hegemonu. Obecnie, w konsekwencji rozwoju procesów globalizacji, presja w kierunku ograniczania konsekwencji prowadzenia wojny, stała się jeszcze większa. Wzrost zależności ekonomicznej i politycznej od podmiotów międzynarodowych i ryzyko zaburzenia strategicznych łańcuchów dostaw sprawiły, że większość państw zmuszona jest prowadzić działania zbrojne z użyciem instrumentów zastępczych.

Niniejszy artykuł ma na celu przegląd i uporządkowanie wiedzy na temat wojen zastępczych, a zwłaszcza wyjaśnienie pojęcia wojny zastępczej w kontekście jej rozumienia we współczesnym dyskursie naukowym. Problemem głównym, determinującym prowadzone badania jest odpowiedź na pytanie: jakie jest współczesne rozumienie wojen zastępczych? W celu rozwiązania powyższego problemu badawczego autor podjął się analizy istniejących definicji, skupiając się na elementach je charakteryzujących, takich jak: cele stosowania strategii wojny zastępczej, elementy determinujące jej wystąpienie, czy ilość stron decydująca o zaistnieniu tego rodzaju konfliktu. Z powodu istnienia wielu definicji wojny zastępczej, autor dokonuje ich przeglądu, krytycznej analizy oraz selekcji, której głównym kryterium jest znaczenie we współczesnym dyskursie naukowym.

Ewolucja pojęcia wojny zastępczej

W minionych epokach historycznych aż do czasów nowożytnych pojęcie wojny zastępczej nie funkcjonowało w dyskursie naukowym. Bardzo rzadko podnoszono kwestię ograniczania działań zbrojnych, czy też pacyfizmu. Można stwierdzić, że wojny rozumiane w militarnym znaczeniu traktowane były jako niezbywalna cecha stosunków między państwami i grupami etnicznymi. Ich unikanie lub ograniczanie rzadko było przedmiotem rozważań. Jedynie w filozofii chrześcijańskiej, która traktowała *pokój* jako najwyższą wartość, pojawiło się pojęcie wojny sprawiedliwej. Święty Augustyn (354-430) rozumiał wojnę jako dopuszczalną, tylko w sytuacji kiedy chodziło o *naprawienie wyrządzonej*

szkody (Kwiecień, 2009, s. 26). Chociaż wojna w znaczeniu konfliktu zbrojnego wydawała się zjawiskiem nieuniknionym, na przestrzeni wieków występowały konflikty zbrojne, które w mniejszym lub w większym stopniu miały charakter działań pośrednich. W większości związane one były z zawiązywaniem sojuszy, oraz wsparciem militarnym.

Jeden z największych myślicieli starożytnych Dalekiego Wschodu, Sun Zi (544-469 p.n.e.) definiował wojnę jako największe zło, a za największe zwycięstwo uważał pokonanie wroga bez walki (oryg. „*Najlepszym wojennej sztuki przejawem jest wroga pokonać, walki zbrojnej z nim nie prowadząc*” (Plebaniak 2020, s. 166). W tamtych czasach prowadzenie wojny było kwestią oczywistą, nierozzerwalnie związaną z procesem sprawowania władzy. Można więc powiedzieć, że Sun Zi, w realistycznym podejściu do wojny znacząco wyprzedził swoją epokę. W jego poglądach można doszukać się elementów działań pośrednich, związanych z użyciem środków niezwiązanych z siłą militarną, w pewnych kwestiach bliższą pojęciu wojny zastępczej. W swoim traktacie *Sztuka Wojny* Sun Zi wymienia pięć zasadniczych czynników wpływających na przebieg wojny. Warto zaznaczyć, że pierwsze trzy czynniki zdefiniowane kolejno jako moralność (*Droga*), pogoda (*Niebo*) i teren (*Ziemia*), nie mają bezpośredniego związku z walką zbrojną. Te dotyczące samej walki umieszcza dopiero na miejscu czwartym i piątym, określając je jako: dowodzenie (*Wódz*) i taktyka (*Reguły*) (Plebaniak, *op.cit.*, s. 53). Ponadto stwierdza, że: „*Wojowanie na kroczeniu drogą gui (przebiegłość i stwarzanie złudzeń) się opiera. Dlatego, gdyś do czegoś zdolny, niezdolnego udawaj. Jeśli zamierzasz czegoś użyć, czynź pozory, że z tego użytku nie uczynisz*” (Plebaniak, *op.cit.* s. 55). Zalecana przez Sun Zi przebiegłość w walce zbrojnej bezpośrednio odnosi się do zamierzonych działań podprogowych, obliczonych na uzyskanie przewagi na polu walki. Może być również interpretowana jako jedno z wielu odniesień tego stratega do roli wywiadu w kampaniach wojskowych. Dlatego jeden z rozdziałów traktatu *Sztuka wojny* poświęcony jest działalności wywiadowczej: „*Usługi szpiegów wojowania są opoką – na nich to armia cała polega, by w bój ruszyć*” (Plebaniak, *op.cit.*, s. 148). Warto zaznaczyć, że jako jeden z pierwszych myślicieli wziął pod uwagę w swoich rozważaniach ograniczanie konsekwencji prowadzenia działań zbrojnych.

Podobny pogląd na wojnę prezentował wielki florentyński filozof, Niccolò di Bernardo dei Machiavelli (1469-1527). W swoim *Księciu* opisał wojnę jako niezbędny element warunkujący utrzymanie lub

zdobycie tronu (Machiavelli, 2013, s. 24). Przestrzegał możnowładców, by nie zapominali o wojsku w czasie pokoju, by utrzymywali silne i zmobilizowane wojsko, nawet jeśli wydaje im się to zbyt kosztowne względem prognozowanych zagrożeń. Chwalił tych władców, którzy swój wolny czas poświęcali na studiowanie strategii wojskowej lub na badanie terenów własnego państwa, rozważając hipotetyczne scenariusze prowadzenia wojny. Wiele miejsca Machiavelli poświęcił na sposób sprawowania władzy oraz prowadzenia wojny, badając możliwości realizacji przedsięwzięć i ograniczania ich kosztów (Machiavelli, *op.cit.*, s. 8).

Pruski generał i teoretyk wojny, Carl von Clausewitz (1780-1831) wysnuł ze swoich rozważań na temat wojny wnioski, że: „*jest [wojna] nie tylko czynem politycznym, lecz i prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, przeprowadzeniem ich innymi środkami*” (Clausewitz, 1995, s. 23). Stwierdzenie to, wypowiedziane na początku XIX wieku, jest w pewien sposób oznaką zmiany w myśleniu na temat wojny. Czasy rewolucji przemysłowej zmieniły sposób postrzegania rzeczywistości politycznej. Wzrost liczby ludności oraz znaczenia klasy robotniczej sprawiły, że stratedzy wojskowi zaczęli większą uwagę skupiać na politycznych aspektach prowadzenia wojen. Co można rozumieć jako polityczny aspekt wojny? Henri Jomini (1996, s. 32) odpowiada na to pytanie, określając ją jako: *zespół kombinacji*, który pozwala decydentom politycznym określić sens i cele prowadzenia działań militarnych. Wśród możliwych kombinacji wojny Jomini wymienia te konflikty, w których można stanowić siłę pomocniczą, a co za tym idzie przystąpić do już trwającej wojny w mniej lub bardziej zaawansowanym jej stadium. Wojny takie charakteryzuje jako *wojny interwencyjne* (Jomini, 1996, s. 37). Przypisuje im cechę najdogodniejszej ze wszystkich wojen, z tego powodu, że angażując się w taki konflikt państwo ma możliwość stanięcia po stronie siły, której hipotetyczna wygrana będzie sprzyjać jego interesom. Ogranicza również koszty po stronie interweniującego, pozostawiając główny ciężar walki na wspieranym podmiocie. Zwraca również uwagę, że ingerencja jednego państwa w wewnętrzny konflikt drugiego, niesie ze sobą ryzyko braku umocowania prawnego takich działań, a co za tym idzie, może skutkować problemami wizerunkowymi na arenie międzynarodowej. Takiego ryzyka nie widzi jednak w sytuacji, gdy interwencja dotyczy zewnętrznego konfliktu, w którym jedno państwo napada na drugie. Uzależnione jest to od usytuowania się interweniującego po stronie broniącej się przed najazdem.

Po raz pierwszy wprost o działaniach pośrednich napisał angielski historyk i strateg wojskowy, Basil Liddell Hart (1895-1970). W swojej pracy skupił się na studiowaniu historii wojen, by opracować nową doktrynę wojenną odpowiadającą czasom po zakończeniu II wojny światowej. Słusznie prognozował, że rozwój technologii i strach przed użyciem broni masowej zagłady sprawi, że przywódcy światowi skupią się na rozproszeniu działań militarnych w taki sposób, aby ograniczyć konsekwencje ich stosowania (Hart, 1959, s. 17). O ile większość zasad zawartych w jego strategii działań pośrednich można znaleźć w poglądach myślicieli na przestrzeni wieków, to na uwagę zasługuje zasada dotycząca uderzania na alternatywne cele wroga. Według tej teorii, państwo prowadzące wojnę powinno, oprócz celu głównego, realizować również te pośrednie. Skupienie się na realizacji jednego celu sprawia, że w perspektywie konfrontacji staje się on ciężarem dla walczących wojsk, a przedłużający się opór wroga prowadzi do załamania ofensywy. Realizacja alternatywnych celów pozwala utrzymać elastyczność głównego planu natarcia, a także zwiększa szanse na jego realizację. Według Harta *skupienie się na taktycznej technice zaciemnia czynnik psychologiczny* (Hart, 1959, s. 406). Jako kluczowy element strategii sprzyjający wygranej wymienia czynnik zaskoczenia. Rozszerzenie tradycyjnych technik militarnych o aspekty działań pośrednich prowokują nieprzyjaciela do popełniania błędów, a te Hart wymienia jako główny czynnik przechylający szalę zwycięstwa na polu walki.

Okres zimnowojennej rywalizacji mocarstw zrewolucjonizował sposób w jaki postrzegano konflikty zbrojne. Po raz pierwszy w historii ludzkość zaczęła obawiać się wojny nuklearnej między Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Radzieckim. Konsekwencje takiego konfliktu były trudne do zdefiniowania, ale z pewnością oznaczały ogromne zniszczenia i śmierć setek tysięcy, a nawet milionów ludzi. Efektem tych obaw, była powszechna w opinii publicznej obu bloków sporu, chęć uniknięcia bezpośredniego starcia, co wiązało się z wykorzystaniem narzędzi działań pośrednich, bądź jak je określano w tamtych czasach: *działań zastępczych*. Areną takich działań były peryferyjne kraje Bliskiego Wschodu, Azji Południowo-Wschodniej i Ameryki Łacińskiej. Konflikty które rozwinęły się w tych regionach stały się dla USA i ZSRR skutecznym narzędziem prowadzenia polityki międzynarodowej.

Pojawienie się pojęcia wojny zastępczej wymagało jego konceptualizacji. Jako pierwszy definicje nowego rodzaju konfliktu stworzył Karl W. Deutsch (1912-1992). Rozumiał on go jako konflikt

międzynarodowy między dwoma mocarstwami, mający miejsce na terytorium państwa trzeciego (Deutsch, 1964, s. 102). Według Deutscha państwa prowadzące wojnę zastępczą wykorzystują zasoby państwa pogrążonego w konflikcie wewnętrznym, na własny użytek, w celu realizacji własnych celów strategicznych. Podobne rozumienie wojen zastępczych prezentowali inni badacze tamtego okresu, tacy jak Yaacov Bar-Siman-Tov (Siman-Tov, 1984, s. 263-273) czy Philip Towle (Towle, 1991, s. 21-26). Krytycznie do tej definicji odniósł się Andrew Mumford uznając, że jest ona zbyt skoncentrowana na państwach nie uwzględniając udziału i roli czynników niepaństwowych (np. grupy powstańcze w regionalnych walkach o władzę) w wojnach zastępczych (Mumford, 2013, s. 40). Filip Bryjka w swojej próbie konceptualizacji definicji wojen zastępczych, słusznie określił je jako niezwykle ogólnikowe i mocno nacechowane okresem zimnowojennym (Bryjka, 2019, s. 185). Z tego też względu trudno traktować je jako obowiązujące, biorąc pod uwagę, że rozwój technologii oraz w sferze społeczno-ekonomicznej znacznie zmieniły otoczenie, w jakim ten rodzaj konfliktu w dalszym ciągu funkcjonuje. Podobny pogląd prezentuje Marta Stempień, zwracając dodatkowo uwagę na zmianę uwarunkowań występowania wojny zastępczej w związku z angażowaniem się w te konflikty podmiotów niepaństwowych (Stempień, 2019, s. 71).

Współczesne rozumienie wojen zastępczych

Współczesne rozumienie wojen zastępczych obarczone jest szeregiem problemów związanych z ujednoczeniem tego pojęcia. Wielu badaczy prezentuje zupełnie odmienne spojrzenie na ten rodzaj konfliktu. I tak np. Amos C. Fox stwierdza, że wojnę zastępczą należy traktować jako szeroki zespół wielu konfliktów zbrojnych, nie wymagający odrębnego charakteryzowania czy definiowania (Fox, 2020, s. 3). Tego typu stwierdzenie wyklucza jakiegokolwiek dalsze kroki w celu konceptualizacji tego zjawiska i sprowadza wojny zastępcze do charakterystyki wojny, a nie oddzielnej pełnoprawnej strategii wojennej. Obecne jest również utożsamianie wojen zastępczych z działaniami pośrednimi. Takie stanowisko prezentują Andreas Krieg i Jean-Marc Rickli, którzy wojnę zastępczą definiują jako: *konceptyjny parasol dla wszystkich form eksternalizacji ciężaru działań wojennych na siły i platformy uzupełniające oraz zastępcze* (Krieg, Rickli, 2018, s. 115). Takie sformułowanie jest zbyt ogólnikowe, ponieważ uzewnętrznienie działań zbrojnych, może dotyczyć również działań hybrydowych. Jak słusznie stwierdza Malina Kaszuba działania hybrydowe ciężko zakwalifikować

jako agresję zbrojną (Kaszuba, 2017, s. 156). Takie działania mogą mieć charakter polityczny, społeczny, ekonomiczny, militarny, ale ich podprogowy charakter pozostawia wątpliwości wobec określania ich mianem wojny. Zbyt szerokie utożsamianie wojny zastępczej prowadzi do paradoksu, w którym każdy współczesny konflikt można nazwać zastępczym. W efekcie zapomina się o najważniejszym czynnikiem determinującym wystąpienie wojny zastępczej, jakim jest zaistnienie wewnętrznego konfliktu o charakterze militarnym.

Wojny zastępcze zapobiegają wybuchowi większych konfliktów. Takie twierdzenie prezentuje Adam William Paffenroth (2014, s. 124), który podobnie jak wielu naukowców w swojej analizie wojen zastępczych skupia się na wymianie celów jakie państwa osiągają wykorzystując tę strategię walki. Aniruddha Bagchi, João Ricardo Faria oraz Timothy Mathews określają ją jako przede wszystkim *tani* sposób na wywołanie przemocy w obcym kraju (Bagchi, Faria, Mathews, 2019, s. 232). Interwencja militarna wykonana za pomocą pełnomocników niesie ze sobą szereg korzyści, ważnych z punktu widzenia interesów państwa pełniącego rolę mocodawcy i sponsora. *Taniość* takiego przedsięwzięcia polega przede wszystkim na ograniczaniu negatywnych, w domyśle *kosztownych* konsekwencji, takich jak: sankcje, izolacja polityczna czy utrata legitymacji politycznej. David Kampf formułuje dwie dodatkowe zalety strategii wojny zastępczej. Po pierwsze stwierdza, że mocodawca *wspierając lokalną grupę rebeliantów lub rząd* chroni własne interesy, mając znaczny wpływ na wynik konfliktu. Po drugie, oparcie swoich działań militarnych o pełnomocnika, zmniejsza znacznie ryzyko eskalacji konfliktu, pozostawiając mocodawcy możliwość ukrywania, zaprzeczania, bądź umniejszania swojej roli w danym sporze. Według Tyrona L. Grotha dwiema najczęściej występującymi korzyściami stosowania strategii wojny zastępczej są: oszczędność własnych zasobów państwa interweniującego oraz poszerzenie wpływu tego państwa na państwo docelowe (wobec którego skierowana jest agresja, bądź na terenie którego rozgrywa się konflikt) (Groth, 2010, s. 250). Państwa interweniujące za pomocą sił zastępczych, zamiast kalkulować stosunek kosztów i korzyści bezpośredniego zaangażowania w konflikt, decydują się na wykorzystanie strategii wojny zastępczej. Zalety wojny zastępczej są podstawowym czynnikiem, nie tylko decyzyjnym ale również deskrypcyjnym, charakteryzującym pojęcie i definiującym sens jego istnienia.

Inny sposób definiowania pojęcia wojny zastępczej opiera się na wymianie elementów determinujących jej wystąpienie. Tyrone L. Groth

proponuje aby te elementy obejmowały: państwo podejmujące interwencje w celu wywarcia wpływu na toczący się poza swoimi granicami konflikt, miejscowe siły gotowe do walki w interesie tego państwa, relacje mocodawca-pełnomocnik pomiędzy tymi podmiotami oraz pewien stopień kontroli państwa-mocodawcy nad tymi siłami (Groth, 2019, s. 27). Definicja ta jest spójna z inną, autorstwa Maxima Worceстера, który opisuje wojnę zastępczą jako pośrednie zaangażowanie w konflikt zewnętrzny jednego państwa, drugiego, które zatrudnia w tym celu *aktorów zastępczych*, mających na celu realizację działań wywrotowych w jego imieniu (Worcester, 2014, s. 1). Worcester skonstruował te definicje na podstawie analizy działań Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy w 2014 roku. W związku z tym w jego propozycji akcent zwrócony jest na *zatrudnienie* sił pośrednich przez państwo interwenujące. Rozszerza to definicje Grotha o siły, które niekoniecznie muszą mieć miejscowe pochodzenie, a być sformowane z sił specjalnych państwa-mocodawcy. Taki zabieg jest możliwy jedynie w przypadku bliskości etnicznej między państwem interwenującym a krajem w którym trwa konflikt.

Przedstawione powyżej koncepcje wojny zastępczej są o tyle słuszne co niekompletne, ponieważ ignorują kwestie liczby zaangażowanych stron (państw- mocodawców) w danym konflikcie wewnętrznym. Bryjka w wyniku swojej analizy tych definicji stwierdza, że: *istotą konfliktów określanых mianem wojen zastępczych jest [...] to, że aktorzy zewnętrzni pośrednio wpływają na przebieg konfliktu bez oficjalnej deklaracji wojny. Ich liczba nie ma znaczenia definicyjnego* (Bryjka, 2019, s. 186). Bryjka opiera tą definicję na stwierdzeniu Chrisa Lovemana, który determinuje wystąpienie wojny zastępczej od wystąpienia *strony trzeciej*, zaangażowanej w istniejący już konflikt zbrojny (Loveman, 2022, s. 29). Zakładając scenariusz zgodny z tą definicją, w którym jedno państwo-mocodawca interwenuje w konflikt wewnętrzny drugiego państwa, nie może być zakwalifikowane jako wojna zastępcza. W rzeczywistości taka sytuacja jest jednoznacznie zbieżna z przytoczoną wcześniej definicją wojny interwencyjnej A.-H. de Jomini (Jomini, 1996, s. 32). Ponadto konflikt taki nie jest w ten sposób postrzegany z punktu widzenia państwa będącego ofiarą agresji państwa-mocodawcy. Stał się on celem ataku hybrydowego o charakterze działań podprogowych. Państwo będące ofiarą działań hybrydowych może definiować ten akt jako wojnę zastępczą, ale jest to zazwyczaj podyktowane chęcią wywarcia nacisku na międzynarodową opinię publiczną i nie ma żadnego związku z naukowym podejściem do

zaistniałej sytuacji. W przypadku kiedy w konflikt wewnętrzny zaangażowałoby się dodatkowe państwo-mocodawca, tym razem po stronie państwa-ofiary, to można wtedy wnioskować, że dwóch mocodawców prowadzi na terytorium trzeciego kraju wojnę zastępczą.

Podsumowanie

Mając na uwadze powyższą analizę definicji wojen zastępczych, można dojść do wniosku, że istnieje chaos interpretacyjny dotyczący tego pojęcia. Sytuacja ta nie przyczynia się do konceptualizacji tego zjawiska. Wojna zastępcza jest rodzajem konfliktu, którego elementy składowe, takie jak działania pośrednie, były poruszane od początku istnienia strategii wojskowej. Zarówno Sun Zi jak i Niccolo Machiavelli doceniali znaczenie działań niemilitarnych i podstępów w taktyce wojennej. Okres rewolucji przemysłowej i wybuch II wojny światowej stał się podstawą do pochylenia się naukowców nad politycznym aspektem działań zbrojnych i konsekwencji jakie niesie za sobą tradycyjnie rozumiana wojna. W tym czasie zaczęły powstawać doktryny, mające na celu ograniczenie w przyszłości strat powodowanych wojnami. Zimnowojenna rywalizacja mocarstw przyniosła ze sobą pierwsze definicje wojny zastępczej. Były one jednak zbyt ogólnikowe i mało elastyczne by można je uznać za obowiązujące do dzisiaj. Współcześnie naukowcy poszukują nowych sposobów definiowania wojny zastępczej, zwracając szczególną uwagę na elementy determinujące jej wystąpienie. Nie ma jednak w tej kwestii zgodności i w efekcie jest ona często mylona z działaniami pośrednimi lub hybrydowymi.

Chcąc wyjść naprzeciw temu wyzwaniu należałoby podjąć próbę ponownego zdefiniowania wojny zastępczej. Wychodząc od analizy przedstawionych definicji należy stwierdzić, że są one słuszne pod względem celów, jakimi kierują się państwa zaangażowane w wojny zastępcze. Celem wojny zastępczej jest osiągnięcie dominacji politycznej i militarnej, w wymiarach: społecznym, terytorialnym, ekonomicznym, ideologicznym i informacyjnym przez strony trzecie za pomocą sił zastępczych operujących na terenie państwa pogrążonego w konflikcie wewnętrznym. Analiza elementów determinujących wystąpienie wojny zastępczej również okazuje się być przekonująca, jako że istnieje zgodność badaczy co do potrzeby występowania w wojnie zastępczej sił pośrednich, kontrolowanych w mniejszym lub większym stopniu przez państwo-mocodawcę. Problematyczne okazuje się określenie ile stron musi posiadać taki konflikt aby można było zdefiniować go jako wojnę

zastępczą a nie działania hybrydowe. Widoczna jest tendencja do ograniczania ilości stron zaangażowanych w wojnę zastępczą do trzech: dwóch zaangażowanych w konflikt wewnętrzny i trzecią, ingerującą w ten konflikt. Takie stwierdzenie jest jednak zbyt ogólnikowe i prowadzi do szeregu wątpliwości, związanych z definiowaniem pojęcia wojny zastępczej. Można z niego wywnioskować że pojęcie to jest tożsame z pojęciem działań pośrednich bądź hybrydowych. W takim przypadku definiowanie wojny zastępczej staje się bezcelowe. Istnieje uzasadniona potrzeba pochylenia się nad tą kwestią i dalszych badań w celu pełnej, konsensualnej konceptualizacji definicji wojny zastępczej.

Literatura

- Bagchi, A., Faria, R.J., Mathews, T., 2019, *A model of multilateral proxy war with spillovers*, *Public Choice*, 179, s. 229-248.
- Bar-Simon-Tov, Y., 1984, *The strategy of war by proxy*, *Cooperation and Conflict*, 21, s. 263-273.
- Bryjka, F., 2019, *Wojny zastępcze - próba konceptualizacji*, *Sprawy Międzynarodowe*, 72, s. 181-201.
- Clausewitz, C. von, 1995, *O wojnie*, Wydawnictwo Test, Lublin.
- Deutsch, W.K., 1964, *External involvement in internal wars*, [w:] Eckstein, H., *Internal war: problems and approaches*, Free Press of Glencoe, New York, s. 100-110.
- Fox, C.A., 2020 *Strategic relationships, Risk and Proxy War*, *Journal of Strategic Security*, 14, s. 1-24.
- Groth, L.T., 2010, *War on the cheap? Assessing the costs and benefits of proxy war*, Washington DC.
- Groth, L. T., 2019, *Proxy War: The Least Bad Option*, Stanford University Press, California.
- Hart, B.H.L., 1959, *Strategia - działania pośrednie*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.
- Jomini, H., 1996, *Zarys sztuki wojennej*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.
- Kaszuba, M., 2017, *Anatomia rosyjskiej wojny hybrydowej*, *Doctrina - Studia Społeczno-Polityczne*, 14, s. 147-160.
- Krieg, A., Rickli, J., 2018, *Surrogate warfare: the art of war in the 21st century*, *Defense Studies*, 18, s. 113-130.

- Kwiecień, R., 2009, *Aksjologia prawa międzynarodowego a siła zbrojna w perspektywie historycznej*, [w:] Kranz, J., (red.), *Świat współczesny wobec użycia siły zbrojnej: dylematy prawa i polityki*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa, s. 13-80.
- Loveman, C., 2022, *Assessing the phenomenon of proxy intervention*, *Conflict, Security and Development*, 3, s. 29-48.
- Machiavelli, N., 2013, *Książę*, Wyd. Antyk Marek Derewiecki, Kęty.
- Mumford, A., 2013, *Proxy Warfare and the Future of Conflict*, *The RUSI Journal*, Vol. 158, Iss. 2, s. 40-46.
- Muszyński, Ł., 2021. *Konflikt o niskiej intensywności jako instrument polityki zagranicznej państwa*, *Przegląd Geopolityczny*, 36, s. 70-79.
- Paffenroth, W.A., 2014, *Outsourcing conflict: an analysis of the strategic underpinnings of proxy warfare*, Baltimore.
- Plebaniak, P., 2019. *Wojna jako nieporozumienie koncepcyjne. Rozważania o rozliczalności, maskowaniu oddziaływania i asabijja*, *Przegląd Geopolityczny*, 27, s. 9-31.
- Plebaniak, P. (red.), 2020, *Sun Zi i jego "Sztuka wojny". Filozofia i praktyka oddziaływania na bieg zdarzeń*, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Kraków.
- Stempień, M., 2019, *Od rywalizacji do regionalnego chaosu - czy nastąpiła era wojen zastępczych na Bliskim Wschodzie*, [w:] Białoskórski, R., Puzikow, R., Zieliński, J., (red.), *Międzynarodowy wymiar bezpieczeństwa w XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce, s. 69-84.
- Towle, P., 1991, *The strategy of war by proxy*, *The RUSI Journal*, 126, s. 263-273.
- Wasiuta, O., 2016. *Geneza pojęcia i zmiany podejścia do wojny hybrydowej w zachodnim dyskursie politycznym i wojskowym*, *Przegląd Geopolityczny*, 17, s. 26-40.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S., 2018. *Asymmetric and hybrid geopolitical threats*, *European Journal of Geopolitics*, 6, pp. 4-36.
- Wilczyński, P.L., 2017. *Problematyka bezpieczeństwa we współczesnym dyskursie eksperckim w Polsce*, *Przegląd Geopolityczny*, 21, s. 48-66.
- Wilczyński, P.L., 2018. *International recognition as a tool of military conflicts solution*, *European Journal of Geopolitics*, 6, pp. 66-87.
- Worcester, M., 2014. *Putin's proxy warfare strategy*, *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, 282, s. 1-5.

Streszczenie:

Postępy w dziedzinie strategii działań zbrojnych stwarzają potrzebę ponownego przeanalizowania definicji wojny zastępczej. Współcześni badacze podejmują próby usystematyzowania wiedzy na ten temat, m.in. związanej z opracowaniem definicji wojny zastępczej, która odpowiadałaby współczesnym realiom działań zbrojnych. Brak jednak zgodności wśród badaczy wobec tego co ją charakteryzuje. Często jest utożsamiana z działaniami pośrednimi, interwencjami politycznymi, czy wojną hybrydową. Niniejszy artykuł ma na celu uporządkować tę wiedzę. Przedmiotem badań jest definicja wojny zastępczej w kontekście jej rozumienia we współczesnym dyskursie naukowym. Problemem głównym, determinującym prowadzone badania jest odpowiedź na pytanie: jakie jest współczesne rozumienie wojen zastępczych? W celu rozwiązania powyższego problemu badawczego autor podjął się analizy istniejących definicji, skupiając się na elementach je charakteryzujących, takich jak: cele stosowania strategii wojny zastępczej, elementy determinujące jej wystąpienie, czy ilość stron decydująca o zaistnieniu tego rodzaju konfliktu. Z powodu istnienia wielu definicji wojny zastępczej, w stosunku do siebie pokrewnych w treści, konieczne okazało się dokonanie selekcji, której głównym kryterium był wpływ tych definicji na dyskurs naukowy.

Słowa kluczowe: wojna, wojna zastępcza, wojna hybrydowa, działania pośrednie, sztuka wojenna, strategia działań wojennych.